

واکاوی اثرات اقتصادی - اجتماعی شرکت های تعاونی روستایی از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان گنبد کاووس)

ریحانه سلطانی مقدس* ، محمد میرزاعلی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۹/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱/۱۴

چکیده

تعاونی های روستایی، نهادهای مردمی هستند که در عین برخورداری از خصوصیات یک واحد اقتصادی، دارای ارزش ها و هنجارهای اجتماعی نیز می باشند و می توانند مبین تلاش های گروهی اعضای تشکیل دهنده تعاونی جهت نیل به اهداف مشترک و توسعه باشد. لذا با توجه به نقشی که این شرکت های تعاونی می توانند در بخش های کشاورزی، افزایش تولیدات روستایی و نیز ارائه سایر خدمات و بالطبع، توسعه روستایی داشته باشند، ضروریست اثرات و کارکردهای اقتصادی و اجتماعی حاصل از ایجاد این تعاونی ها بر روی اعضای خود در راستای توسعه روستایی، مورد واکاوی قرار گیرد. این پژوهش به لحاظ روش شناسی از نوع توصیفی - پیمایشی بوده و داده های آن از طریق مطالعات اسنادی و عملیات پیمایشی (پرسشنامه) گردآوری

r.soltani@pnu.ac.ir

m.mirzaali63@yahoo.com

* استادیار گروه جغرافیا دانشگاه پیام نور تهران. (نویسنده مسئول).

** دانشجوی دکتری جغرافیا دانشگاه پیام نور تهران.

شده است. جامعه آماری شامل ۶۷۲۶ نفر از اعضای شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان گنبدکاووس بوده که تعداد ۲۱۰ نفر از آنها براساس فرمول کوکران بعنوان نمونه آماری انتخاب گردیدند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که ایجاد شرکت‌های تعاونی روستایی دارای اثرات اقتصادی نظیر تأمین و توزیع کالا، تأمین نهاده‌های تولیدی و تسهیلات اعتباری، خرید و بازاریابی محصولات کشاورزی و... و نیز اثرات اجتماعی نظیر ارتقای سطح سواد و آگاهی، توسعه منابع انسانی و ایجاد زمینه‌های مشارکت در بین اعضاء تعاونی‌ها بوده است. همچنین، نتایج کلی تحقیق حاکی از آن است که ایجاد شرکت‌های تعاونی روستایی از نظر اقتصادی، بر روی اعضایشان تأثیر مثبت و معناداری داشته ولی به نسبت اثرات اقتصادی آن، عملکرد و بازخورد اجتماعی این تعاونی‌ها، بر روی اعضای روستایی خود، ضعیف‌تر و در سطح پایین‌تری بوده است.

مفاهیم کلیدی: تعاونی‌های روستایی، توسعه روستایی، اثرات اقتصادی، اثرات اجتماعی، گنبدکاووس.

مسأله پژوهش

توسعه روستایی از یک‌سو، در بهبود بخشیدن به تغییر ساختار سنتی تولید و از سوی دیگر، به منظور بهبود و نوسازی کارکردهای اقتصادی، اجتماعی مناطق روستایی و ارتقای کیفیت سطح زندگی و فعالیت‌های آنان، دارای اهمیت وافری است (باصری و دیگران، ۱۳۸۹: ۲). در این میان تعاونی‌ها، بعنوان نهادهای برخاسته از متن اجتماعی جامعه، آثار و پیامدهای مهمی در توسعه اقتصادی نواحی روستایی داشته و بعنوان منبع مشارکت کشاورزان و روستاییان و نیز توسعه بخشی منابع انسانی روستاها در جهت نیل به توسعه درون‌زا و پیشبرد فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی بوده‌اند.

باتوجه به اینکه تعاونی های روستایی، اثرات مهمی را از جنبه های مختلف اقتصادی و اجتماعی بر اعضا و توسعه روستاهای تحت نفوذ خود بر جا می گذارند، لذا این نهادهای مردمی می توانند با تاثیر در امکانات کشاورزان و روستاییان، توان تولید آنها را افزایش داده به گونه ای که بتوانند با بازدهی بیشتر و هزینه کمتر، محصولات خود را تولید و با قیمتی مطلوب تر، آنها را توزیع و به فروش برسانند. تعاونی های روستایی ایران که حاصل برنامه و قانون اصلاحات ارضی اواخر دهه ۱۳۳۰ هستند، نه تنها به منظور جانشینی مالک و ارائه خدماتی که وی ارائه می داده است، بلکه با هدف والاتری یعنی توسعه روستایی و گسترش بخش کشاورزی، تأسیس گردیده اند. تعاونی های روستایی، متناسب با شرایط و عوامل مؤثر بر آنها، عملکردی کم و بیش یکسان و مشابه دارند. بدین ترتیب که به پرداخت وام - به صورت وام های کوتاه مدت - می پردازند؛ پاره ای نهادهای کشاورزی را توزیع می کنند؛ خرید گندم و به ندرت محصولات دیگری را صورت می دهند و اقلامی از کالاهای مصرفی خانوار و مواد سوختی فسیلی را در اختیار روستائیان قرار می دهند. در چنین شرایطی، برخی از تعاونی های روستایی، فعالیت های به مراتب گسترده تر و تأثیرگذارتری در منطقه و حوزه عمل خود داشته اند. بنابراین با توجه به نقشی که شرکت های تعاونی روستایی می توانند در بخش کشاورزی و بهبود نظام بهره برداری و ارائه سایر خدمات و بالطبع، افزایش تولید روستایی و توسعه منابع انسانی و در نهایت توسعه روستایی داشته باشند، ضروریست اثرات و عملکردهای این تعاونی ها از جنبه های مختلف مانند ارائه کالا، خدمات و... مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد. چرا که در این صورت به نحو مقتضی، ضمن انطباق عملکرد آنها و مقایسه ورودی و خروجی (آثار و پیامدهای) تعاونی های مذکور، ارائه راه حل های عملی و منطقی در جهت بهینه کردن وضعیت آنها میسر خواهد شد. بنابراین مسأله اصلی تحقیق این است که آیا شرکت های تعاونی روستایی در روستاهای شهرستان گنبدکاووس، به عنوان نهادهای اجتماعی - اقتصادی، توانسته اند در ارتقاء وضعیت اقتصادی و اجتماعی اعضای خود نقش مثبت و معناداری داشته باشند؟

در این ارتباط هدف اصلی پژوهش عبارتند از :

بررسی و تحلیل اثرات شرکت‌های تعاونی روستایی در تحقق توسعه پایدار مناطق روستایی شهرستان گنبدکاووس . همچنین اهداف جزئی عبارتند از :

- نقش تعاونی در افزایش تولید محصولات کشاورزی .
- نقش تعاونی های روستایی در کاهش فقر روستائیان (توسعه اقتصادی) و توسعه منابع انسانی (توسعه اجتماعی) .
- ارزیابی نقش تعاونی های روستایی در ارتقاء مشارکت روستائیان.

پیشینه پژوهش

مطالعات انجام شده در جهان نشان می‌دهد که امروزه اکثر کشورها در صدد بهره برداری از تعاونی‌های تولید کشاورزی جهت دستیابی به توسعه پایدار هستند؛ به طوری که در کشور هندوستان ۱۵۰۰۰ شرکت تعاونی کشاورزی به ۱۵۷ میلیون کشاورز خدمات می‌دهند. در کشور کره و ژاپن ۹۰ درصد کشاورزان، عضو تعاونی‌های کشاورزی بوده و در کشور چین به تنهایی ۹۴۷۷ تعاونی تولید با ۱۱۹۳ میلیون عضو وجود دارد (ICA, 2011: 2-5).^۱ در امریکا نیز تعاونی‌ها، حدود یک‌سوم از تولیدات مصرفی و نیازهای مالی خانوارهای عضو را فراهم می‌کنند (Hardesty, 2006: 59) و در نیکاراگوئه با استفاده از راهبرد یکپارچه‌سازی تعاونی‌های تولید قهوه و با استفاده از فناوری‌های مناسب و روش‌های اصولی کشاورزی، بهره‌وری کشاورزی به میزان قابل توجهی بالا رفته است (Donovan, 2001: 13). دانینگو و دیگران^۲ (۲۰۰۵) بیان می‌کند که تعاونی‌های کشاورزی، کشاورزان را قادر می‌سازد تا از فرصت‌ها به نحو مطلوبی استفاده کنند و باعث افزایش ثروت و قدرت میان اعضای جامعه شده و ثبات بیشتری

---

1. International Cooperative Alliance (ICA).
2. Downinga et al.

را برای اعضاء به ارمغان می آورند (Downinga, 2005: 44). در مطالعه ای دیگر، پامپل^۱ (۲۰۰۸) به تحلیل عملکرد و آثار تعاونی های روستایی در گامبیا پرداخته و به این نتیجه می رسد که این تعاونی ها، در اموری همچون تامین نهاده ها و ابزارآلات و نیز تامین اعتبارات بانکی برای اعضا دارای فعالیت جدی بوده و در این راستا ۹۵ درصد اعضا از آثار و عملکرد اقتصادی آنها رضایت کامل داشته اند. همچنین، آدام چمبو^۲ (۲۰۰۹) در پژوهش خود، بر روی تعاونی کشاورزی و ارزیابی اثرات آنها تمرکز نموده و به این نکته اشاره می کند که این تعاونی ها در ایجاد امنیت غذایی و توسعه روستایی، اثرات بسزایی داشته و باعث رشد اقتصادی نواحی روستایی خود گردیده که در این میان، نتایج تحقیق نیز گویای آن است که عمده فعالیت ها و تاثیرات این تعاونی ها، به فعالیت هایی نظیر عرضه محصولات کشاورزی، تولید مشترک و بازاریابی کشاورزی تمرکز یافته و باعث رشد و بهبود این شاخص ها و مولفه ها در نواحی روستایی افریقا، به ویژه تانزانیا گردیده است (Adam Chambo, 2009: 3). در نهایت، لی^۳ (۲۰۱۳) در مقاله ای، بر این نکته اشاره می کند که شرکت های تعاونی کشاورزی بعنوان یک رابط در مناسبات شهر و روستا عمل نموده است. به طوری که، یافته های تحقیق حاکی از آن است که این شرکت ها، نقش عمده ای در توسعه روستایی چین داشته و نمود واقعی از سیاست ها و استراتژی های پایین به بالا در این مناطق بوده و در واقع، بیانگر منافع واقعی دهقانان می باشند که به شکلی فعال و پویا، مناطق روستایی را با شهرها پیوند می دهند. سیگال^۴ (۲۰۱۰) در مطالعه ای به بررسی اثرات تعاونی های روستایی در کشور فیلیپین پرداخته و اذعان دارد که قرار دادن وسایل کار برای اعضا، پیشگیری از تمرکز ثروت در دست افراد و گروه های خاص، حذف واسطه های غیرضروری در کسب و کار و نیز گسترش تفاهم و آموزش در میان اعضا از جمله مهم ترین اثرات تشکیل

-
1. Pampel.
  2. Adam Chambo.
  3. Li.
  4. Siegal.

تعاونی‌های روستایی است. در زمینه مطالعات انجام شده در ایران؛ صدیقی و درویشی‌نیا (۱۳۸۱) در مقاله خود بر این نکته اشاره می‌کند که تعاونی‌های تولید روستایی، اگرچه زمینه‌های مشارکت روستائیان را در فرایند توسعه روستاها فراهم نموده و مسائل و مشکلات حرفه‌ای کشاورزان در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی را از طریق همیاری حل می‌نمایند، لکن علی‌رغم نیاز به توسعه و گسترش، شرکت‌های تعاونی هنوز از جایگاه شایسته‌ای در بخش کشاورزی برخوردار نیستند. به طوری که، موفقیت شرکت‌های تعاونی روستایی را به عواملی مانند میزان رضایت‌مندی و نگرش اعضاء نسبت به شرکت تعاونی، آگاهی از شرکت تعاونی و مشارکت آنان در این شرکت‌ها مرتبط می‌دانند (صدیقی و درویشی‌نیا، ۱۳۸۱: ۳۱۳). همچنین، مظفر امینی و اسماعیلی فلاح (۱۳۸۷) در مقاله‌ای به ارزیابی موفقیت شرکت‌های تعاونی روستایی استان اصفهان و سنجش عوامل مؤثر بر آن پرداخته که نتایج یافته‌های تحقیق ایشان نشان می‌دهد که در مجموع، عملکرد شرکت‌های تعاونی روستایی ضعیف بوده و بیانگر آن است که متغیرهای سابقه عضویت در تعاونی، ساختار تعاونی، سرمایه تعاونی، رشد سهام هر عضو، سواد، مشارکت و سطح برخورداری از آموزش و سطح آگاهی اعضاء، بر موفقیت این شرکت‌ها تأثیر مثبت و مستقیم داشته، لیکن عملکرد سازمان تعاون روستایی و منفعت طلبی مدیران بانفوذ در تعاونی‌ها نیز بر موفقیت آنها تأثیری مستقیم، اما منفی دارد (مظفر امینی و اسماعیلی فلاح، ۱۳۸۷: ۲۷۳). در پژوهشی میدانی، سعدی (۱۳۸۸) به دنبال ارزیابی اثرات تعاونی‌های تولید کشاورزی در استان همدان بوده و یافته‌های تحقیق ایشان گویای آنست که علی‌رغم نیاز مبرم کشاورزان به خدمات مختلف تعاونی‌های تولید، این واحدها عملکرد مناسبی در رفع نیازهای کشاورزان نداشته و همچنین بر اساس نتایج، بیشترین اثرگذاری و عملکرد تعاونی‌ها، در حوزه خدمات بوده است. حال آنکه بیشترین نیاز مردم، در حوزه اجتماعی همچون فعالیت‌های آموزشی و ترویجی است. در پژوهشی دیگر، قنبری و برقی (۱۳۸۹) به دنبال واکاوی و شناخت اثرات شرکت‌های تعاونی مشاع بر توسعه مناطق روستایی در

استان اصفهان پرداخته‌اند. نتایج تحقیق ایشان نشان می‌دهد که تعامل بسیار کمی بین شاخص‌های توسعه روستایی و شرکت‌های تعاونی مشاع وجود دارد، به طوری که این تعاونی‌ها، فقط بر شاخص‌های امکانات روستایی و شاخص ویژگی‌های شغلی و جمعیتی اثرگذار بوده‌اند. از این رو فعالیت اینگونه تعاونی‌ها در محدوده مورد مطالعه باید به لحاظ فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی، مورد بازنگری قرار گیرد. جلالی (۱۳۹۳) در پژوهشی بر این نکته تاکید دارد که شرکت‌های تعاونی تولید روستایی به عنوان نهادهایی که از بطن جامعه روستایی سرچشمه می‌گیرند، نقش انکار ناپذیری در توسعه روستایی به عهده دارند. از این رو نتایج تحقیق نیز نشان داد که بین تعاونی‌های تولید و توسعه پایدار نظام سکونتگاهی روستایی ارتباطات تنگاتنگی وجود دارد. به طوری که، در بعد اقتصادی بر شاخص‌هایی از جمله تولید، درآمد و...؛ و در بعد اجتماعی نیز به شاخص‌ها و مولفه‌هایی، همچون مشارکت مردم روستایی و...؛ و نیز در بخش اکولوژیکی توجه به محیط زیست و به خصوص بر منابع آب و خاک اثرگذار بوده است (جلالی، ۱۳۹۳: ۱-۲). و در نهایت، لطیفی و دیگران (۱۳۹۳) در مقاله‌ای، به ارزیابی نقش تعاونی‌های فرش دستباف روستایی در بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی قالی‌بافان استان همدان پرداخته‌اند. نتایج یافته‌های تحقیق بیانگر آنست که بین قالی‌بافان عضو و غیرعضو تعاونی‌ها به لحاظ میزان تولید، درآمد، دسترسی به وام و تسهیلات قالی‌بافی، دسترسی به مواد اولیه و ابزار قالی‌بافی، میزان تعامل و آگاهی اجتماعی و غیره تفاوت معنی‌داری وجود دارد؛ به طوری که قالی‌بافان عضو تعاونی از وضعیت بهتری از سطح شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی در مقایسه با قالی‌بافان غیرعضو برخوردارند.

مبانی نظری پژوهش

تعاون را اولین بار رابرت آون^۱ در مقابل واژه رقابت به کار گرفت؛ سپس صاحب نظران علوم اجتماعی، این کلمه را با مفاهیم کارکردی در آمیختند، تاجائی که مقوله "نهضت‌های تعاون" و حتی "تعاون‌گرایی" در نظریه‌های اقتصادی-اجتماعی جایگاه ویژه‌ای یافت (میرمحمدی، ۱۳۸۲: ۷). در این ارتباط شرکت تعاونی، نوعی سازمان را در بر می‌گیرد که افراد به طور داوطلبانه در مقام انسان و بر مبنای برابری و عدالت در آن متشکل می‌شوند، تا بدین وسیله وضعیت اقتصادی و اجتماعی خود را ارتقاء بخشند. در این میان، شرکت‌های تعاونی به لحاظ نوع فعالیت به دو دسته تقسیم می‌شود: الف- شرکت تعاونی تولید: شرکتی است که به منظور اشتغال اعضاء در امور مربوط به کشاورزی، دامداری، دامپروری، پرورش و صید ماهی، شیلات، صنعت، معدن، عمران شهری و روستایی و عشایری و نظایر اینها فعالیت می‌نماید؛ ب- شرکت تعاونی توزیع: شرکتی است که در امور مربوط به تهیه و توزیع کالا، مسکن، خدمات و سایر نیازمندی‌های اعضاء فعالیت می‌نماید. همچنین شرکت‌های تعاونی به لحاظ عضویت به دو دسته تقسیم می‌شوند: الف- شرکت تعاونی عام: شرکتی است که عضویت در آن برای همه آزاد می‌باشد و موسسین یا شرکت باید برای تأمین قسمتی از سرمایه اولیه و یا افزایش سرمایه شرکت، سهام آنرا به عموم عرضه نمایند؛ ب- شرکت تعاونی خاص: شرکتی است که عضویت در آن منحصراً برای گروهی خاص از قبیل کارگران، کارمندان، کشاورزان، دانشجویان، زنان و نظایر اینها آزاد باشد. بدیهی است شرکت تعاونی موظف به پذیرش متقاضیان واجد شرایط بوده و از این نظر محدودیتی برای عضویت وجود ندارد (انصاری، ۱۳۹۱: ۳).

تعاونی های روستایی در ایران با دو هدف کلی و کلان تشکیل شده اند؛ هدف اول جایگزینی وظایف مالک، یعنی انجام فعالیت ها و اقداماتی که مالک در حوزه مدیریتی خود و در روستاهای متعلق به خود انجام می داد. مهم ترین این اقدامات عبارت بود از تقسیم عوامل تولید بین کشاورزان و سازماندهی تولید، آماده سازی عوامل تولید، تأمین پاره ای نیازها و رفع برخی مشکلات کشاورزی (لایروبی قنوات، انهار و...)، نظارت بر کار تولید و رفع برخی مشکلات خانوارهای کشاورزان (پرداخت وام، قرض دادن گندم و...)؛ هدف دوم، ارائه خدمات توسعه ای است؛ تعاونی های روستایی می بایست علاوه بر جایگزینی وظایف مالک و حفظ تولید در وضع موجود، راهکارها و روش ها و خدمات دیگری را نیز به کشاورزان عضو، به منظور تبدیل تولید سنتی به تولید علمی و مدرن، منتقل کند (همانجا، ۱۲). همچنین این شرکت ها بر اساس ارزش ها و ویژگی های مثبت و ارزنده ای چون خودیاری و همکاری، مسئولیت پذیری و برابری شکل گرفته اند و فعالیت های آنها به طور آشکار و شرافتمندانه است (Chellappan, 2000). ارزش های تعاونی عبارتند از:

- عضویت اختیاری، آزاد و داوطلبانه (نامغ، ۱۳۸۴)؛
- کنترل دموکراتیک توسط اعضاء (شعبانعلی فمی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۱۸)؛
- مشارکت مالی اعضاء (به طور مساوی و سهمیم شدن در سود و زیان)؛
- آموزش و پرورش و اطلاع رسانی به اعضاء، مدیران و کارکنان؛
- ایجاد تعاون میان شرکت های تعاونی، در سطوح محلی، ناحیه ای، ملی و بین المللی؛
- استقلال و خودمختاری: تعاونی ها، سازمان هایی خودمختار و مستقل بوده که توسط اعضاء خود کنترل می شوند.

- توجه به جامعه؛ تعاونی‌ها علاوه بر رفع نیازهای اعضای خود، به توسعه جوامع خویش نیز یاری می‌رسانند (اتحادیه بین‌المللی تعاون، ۱۳۷۷: ۲۷). بر این اساس، تعاونی‌ها موسسه‌های مستقلی از اشخاص هستند که به لحاظ اهداف مشترک اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شکل گرفته‌اند (Brij, 2001: 25). اعضای آنها دارای روحیه مبتنی بر مشارکت بوده و نظارت بر آنها از طریق رای دادن اعضا صورت می‌گیرد.

نظریه‌های تعاون: اندیشمندان بی‌شماری با دیدگاه سازنده، به تکامل جنبش تعاونی کمک کرده‌اند که در این مجال، بعلاًت محدودیت‌های انجام تحقیق، به مهم‌ترین نظریه‌هایی از تعاون اشاره می‌شود که در ارتباط با موضوع و توسعه روستایی است؛ سن سیمون (۱۸۲۵-۱۷۶۰): کلود هانری سن سیمون، فیلسوف و عالم اجتماعی و سیاسی و از پایه‌گذاران نهضت سوسیالیستی بود. این اندیشمند فرانسوی، فردپرستی را محکوم کرده و بر این باور است که خوشبختی بشر، در تعاون و همکاری نهفته است (Kogan, 1958: 177). وی معتقد است که حکومت باید در دست مولدین ثروت جامعه یعنی طبقه کارگران و کشاورزان باشد. سن سیمون مخالف "اصل مالکیت" بوده و آن را "استثمار انسان توسط انسان" می‌داند؛ همچنین وی معتقد است که "اصالت آزادی خواهی" نمی‌تواند خوشبختی و سعادت جامعه را تأمین کند؛ از این رو، اداره امور جامعه باید به صاحبان استعدادها، یعنی دانشمندان، تکنسین‌ها و تولیدکنندگان و در قالب تعاون و مشارکت واقعی آنان، واگذار شود (شکیبا مقدم، ۱۳۸۵: ۱۹).

- رابرت اون (۱۸۵۸-۱۷۷۱): یک اصلاح‌گر سوسیالیست اهل ولز بریتانیا و یکی از بنیان‌گذاران جنبش سوسیالیسم تعاونی است. نظر اون چنین بوده است که باید سیستمی ایجاد کرد تا فقر و بیکاری ریشه کن نموده و برای این کار نوعی فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی را پیشنهاد کرد. پیشنهاد او مربوط به تشکیل دهکده‌های تعاونی است، دهکده‌هایی که در آن افراد به صورت دسته جمعی به کارهای تولیدی بپردازند و

بدین ترتیب نه تنها سطح تولیدات کشاورزی و صنعتی را بالا ببرند و مئاد غذایی را تهیه کنند، بلکه کلیه امور توسط خود آنها اداره شود و گردش امور به سود خود آنها درآید. مساحت هر یک از این دهکده‌ها به عقیده وی حدود ۱۵۰۰ هکتار باید باشد، مردم این دهکده با اشتراک مساعی هم به امور خانه و تربیت کودکان خود بپردازند. یک آشپزخانه اشتراکی وجود داشته باشد که همه افراد دهکده در آن صرف غذا نمایند و برای ساکنان دهکده، مدرسه، باغ، زمین ورزش، کتابخانه و وسایل مربوط به زندگانی اقتصادی و اجتماعی وجود داشته باشد و کلیه آنها به شکل گروهی اداره شود و همه به طور یکسان از خدمات و منافع موجود بهره‌بردار می‌کنند. البته برای هر خانواده محل سکونت جداگانه‌ای ساخته شود (سلیم، ۱۳۷۸: ۱۷-۲۰).

- شارل فوریه (۱۸۳۷-۱۷۷۲): فوریه در سال ۱۷۷۲ میلادی در پاریس بدنیا آمد. وی به موضوع تولید توجه خاصی معطوف داشته و مقابله با تورم و افزایش قیمت‌ها را از طریق افزایش تولید میسر می‌دانست. او معتقد بود افزایش تولید عامل مهمی برای فقرزدایی است، زیرا هر قدر بر میزان تولید افزوده شود، درآمد ملی رشد بیشتری پیدا خواهد کرد و چنانچه تولید به حداکثر خود برسد، خوبی و بدی توزیع عامل مهمی به حساب نمی‌آید (طالب، ۱۳۸۸: ۴۳). اجتماع تعاونی مورد نظر فوریه فالانستر است که این واژه از ترکیب دو لغت (فالانتر) به معنی گروه نظامیان و (موناستر) به معنی صومعه پدید آمده است. او می‌گوید فالانستر باید در محلی که دارای آب فراوان و کشتزارهای مرغوب و سرسبز مستعد کشاورزی و مشرف به جنگل باشد، تاسیس شود. وسعت آن چهارصد هکتار باشد و در آن تاسیسات صنعتی و کشاورزی و خانه‌های مسکونی بنا گردد (همانجا: ۴۴). اداره امور فالانستر برعهده هیات مدیره‌ای است که مستقیماً توسط اعضا انتخاب می‌شوند. به نظر فوریه در فالانستر آزادی اعضا تامین گردیده، مزد بگیری لغو شده، دادوستد از میان رفته، هماهنگی کامل بین اعضا برقرار گردیده است (همانجا: ۴۵).

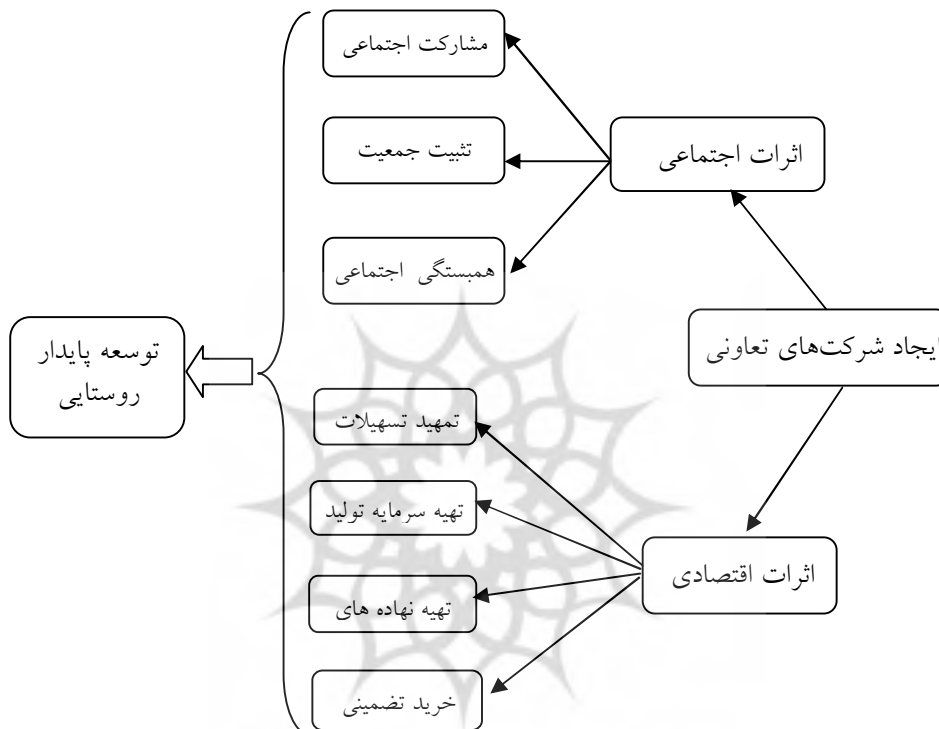
- لویی بلان (۱۸۱۸-۱۸۸۲): بلان یکی از متفکران قرن نوزدهم است که در سال ۱۸۱۸ میلادی در فرانسه بدنیا آمد. مطابق نظر او دولت سازمانی است که باید بر امور تولیدی نظارت کند و کلیه سازمان‌های تولیدی باید زیر نظر دولت به فعالیت پردازند و هم اینکه دولت وظیفه دارد برای واحدهای تولیدی مقرراتی وضع کند و از لحاظ مالی منابع لازم را در اختیار آنها بگذارد و نیز دولت باید منافع حاصل از تولید را در صندوقی جمع و صرف تقویت موسسات صنعتی و تولیدی ضعیف بنماید و به این ترتیب با استفاده از امکانات جامعه را به طرف مراحل پیشرفت هدایت کند. اما اداره امور سازمان‌های تولیدی باید بر عهده نمایندگان برگزیده کارگران همان سازمان‌ها باشد، یعنی شرکت‌های تعاونی که با سیستم اجتماعی تشکیل می‌گردد. این تعاونی‌ها با حمایت دولت و با توجه به رقابت‌های موجود قادر خواهند بود امر تولید به خوبی اداره کنند (سلیم، ۱۳۷۸: ۳۰).

- رایفایزن (۱۸۱۸-۱۸۸۸): یکی از پیشوایان مکتب تعاونی در آلمان رایفایزن می‌باشد. وی فعالیت‌های تعاونی خود را از سال ۱۸۴۶ میلادی آغاز کرد و به تبعیت از عقاید انسان دوستانه ابتدا با همکاری افراد خیر نانوآخانه‌ای تاسیس نمود تا بتواند نان ارزان برای فقرا تهیه کند و در سال بعد با کمک تعداد بسیاری از نیکوکاران تعدادی گاو خرید و در اختیار کشاورزان فقیر گذاشت و سپس اهداف خود را در سازمانی پیاده کرد و توانست تحت عناوین مختلف وام و اعتبار برای کشاورزان از بانک‌ها بگیرد و بعدها اقدام به تاسیس صندوق عمومی وام نمود. در سازمان‌های تعاونی رایفایزن سه نوع وام معمول بود: وام کوتاه مدت، متوسط مدت و بلند مدت که البته این وام‌ها بر حسب نیازهای کشاورزان پرداخت می‌شد. وام کوتاه مدت برای مخارج زندگی کشاورزان تا برداشت محصول و میان مدت برای خرید دام یا ماشین‌های کشاورزی و دراز مدت برای انجام کارهایی که استهلاک و باز پرداخت آن طولانی بود مانند حفر چاه و راه‌سازی. رایفایزن برای تقویت بنیه مالی سازمان‌های تعاونی کوشش داشت

توجه ثروتمندان را به عضویت در آنها جلب کند و با سرمایه‌های آنان منابع لازم را بدست آورد (سلیم، ۱۳۷۸: ۳۶-۳۵).

در این میان، شرکت‌های تعاونی در کشور ما نیز، بعد از انقلاب اسلامی شکل گرفتند و وارد جامعه روستایی شدند. این تعاونی‌ها، هر کدام دارای ویژگی‌های متفاوتی از لحاظ تاثیرگذاری بر جوامع روستایی در ابعاد اقتصادی و اجتماعی هستند. در بررسی این ویژگی‌ها می‌توان به وجوه مشترکی دست یافت، از جمله اینکه همگی آنها به دنبال افزایش تولیدات کشاورزی، افزایش درآمد روستاییان، ایجاد اشتغال، افزایش کیفیت سطح زندگی و امکانات در روستاها و غیره هستند که جملگی در توسعه روستایی تاثیر مستقیم دارند (قنبری و برقی، ۱۳۸۹: ۸۸). در واقع، تعاونی‌های روستایی، نوعی تغییر و تحول اجتماعی است که بر زندگی کشاورزان در مناطق روستایی اثرگذار بوده که این تحول می‌تواند منشا تغییرات در ساختارهای اقتصادی و اجتماعی روستاها باشد که در آن، توزیع مناسب درآمدها، رشد بیشتر بهره‌وری کشاورزی و در نهایت دستیابی به توسعه روستایی قرار دارد. با عنایت به آنچه آمد، می‌توان بیان نمود که امروزه توجه به امنیت غذایی و وابستگی بخش مهمی از جمعیت به تولیدات کشاورزی و روستایی و نیز فعالیت‌های وابسته به آن، ضرورت توجه به اولاً اصل تعاون و همکاری در میان برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران و نیز توسعه و ترویج آن در میان کشاورزان و روستاییان و ثانیاً نهادهای عملیاتی مرتبط با نظام‌های بهره‌برداری و تولیدات روستایی، از جمله شرکت‌های تعاونی روستایی را بیش از پیش ضروری ساخته است.

نمودار ۱- نمودار مفهومی پژوهش

فرضیه‌های پژوهش

فرضیه‌های کلی تحقیق حاضر عبارتند از:

- به نظر می‌رسد شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان گنبدکاووس، از نظر اقتصادی بر روی اعضایشان تأثیر معنادار و مثبتی داشته‌اند.
  - به نظر می‌رسد شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان گنبدکاووس از نظر اجتماعی بر روی اعضایشان تأثیر معنادار و مثبتی داشته‌اند.
- در این راستا از مهم‌ترین فرضیات فرعی منشعب از فرضیه‌های فوق، می‌توان موارد ذیل را اشاره نمود؛

- به نظر می‌رسد که بین تأمین و توزیع کالاهای تعاونی از طریق ایجاد شرکت‌های تعاونی روستایی و کاهش فقر اعضا، رابطه معناداری وجود دارد.
- به نظر می‌رسد که بین تأمین تسهیلات اعتباری توسط شرکت‌های تعاونی روستایی و کاهش فقر اعضا، رابطه معناداری وجود دارد.
- به نظر می‌رسد که بین تأمین نهاده‌های تولیدی توسط شرکت‌های تعاونی روستایی و کاهش فقر اعضا، رابطه معناداری وجود دارد.
- به نظر می‌رسد که بین تأمین تسهیلات اعتباری توسط شرکت‌های تعاونی روستایی و افزایش تولید محصولات کشاورزی، رابطه معناداری وجود دارد.
- به نظر می‌رسد که بین خرید محصولات کشاورزی و بازاریابی توسط شرکت‌های تعاونی روستایی و افزایش تولید محصولات کشاورزی رابطه معناداری وجود دارد.
- به نظر می‌رسد که بین ایجاد زمینه‌های آموزشی (ارتقای سطح سواد و آگاهی اعضا) توسط شرکت‌های تعاونی روستایی و توسعه منابع انسانی و مشارکت در بین اعضا، رابطه معناداری وجود دارد.

۵. روش پژوهش

تحقیق حاضر به لحاظ هدف از نوع کاربردی - توسعه‌ای بوده و به لحاظ متدولوژی از نوع توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق شامل خانوار روستایی شهرستان گنبدکاووس می‌باشد. این شهرستان دارای ۶۷ روستا و تعداد کل اعضا شرکت‌های تعاونی روستایی آن (عام) ۶۷۲۶ نفر می‌باشد، که با استفاده از فرمول کوکران^۱، تعداد

۱- از جمله فرمول‌های آماری مورد استفاده برای برآورد حجم نمونه بوده که در آن حجم جامعه آماری نیز دخالت داده شده است (حافظ نیا، ۱۳۸۷: ۱۴۲) که نحوه محاسبه آن به قرار ذیل می‌باشد:

$$N=6726, t (با درصد احتمال صحت گفتار ۹۵٪) = 1.96, d=0.05, s2=0.14$$

۲۱۰ نفر به عنوان نمونه آماری انتخاب شده‌اند. همچنین برای انتخاب حجم نمونه در داخل روستاها، از روش نمونه‌گیری طبقه بندی شده و برای انتخاب اعضای شرکت‌های تعاونی از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده شده است. گفتنی است، برای اعتبار سنجی پرسشنامه از نظرات کارشناسان و صاحب‌نظران آشنا با موضوع این پژوهش استفاده گردیده و برای سنجش قابلیت اعتماد یا پایایی ابزار پژوهش نیز، از روش آلفای کرونباخ استفاده شده که مقدار آن $\alpha=0/83$ بوده است. همچنین برای انجام محاسبات و تحلیل‌ها در مورد اطلاعات و داده‌های جمع‌آوری شده، از نرم‌افزار تحلیل آماری Spss.17 استفاده شده است.

جدول ۱- روستاهای تحت پوشش شرکت‌های تعاونی روستایی، تعداد اعضاء و حجم نمونه

مرکزیت تعاونی	روستاهای عضو	تعداد روستاهای عضو	تعداد اعضاء	درصد	حجم نمونه
سلطانعلی	حالی آخوند، داشلی‌علیا، سلطانعلی، قزاقلی، پتکه، قورپلجه، دیگجه، خوجملی، آقچله‌سفلی، کورکلی، قراول‌تپه، آق‌قاپه، گدم‌آباد، چاروایلقی، داشلی‌سفلی، ارمی‌آباد، نورآباد و ساری‌بخش.	۱۸	۸۲۵	۱۲/۳	۲۶
ایگدر	ایگدرعلیا، ایگدرسفلی، قوینلی، کوچک اولوم، حاجیلر قلعه، سارجه‌کر، قزلیجه‌ناتی، سارلی‌علیا، حاجی‌بلخان، پشمک‌پناده و سارلی سفلی.	۱۱	۹۱۲	۱۳/۶	۲۹

$$n = \frac{Nt^2s^2}{Nd^2 + t^2s^2} \Rightarrow n = \frac{6726(1.96^2 \times 0.14^2)}{6726(0.05^2) + (1.96^2 \times 0.14^2)} = 208.46 \cong 210$$

۴۹	۲۳/۵	۱۵۸۰	۱۵	امانقرجه، چکر عطا بهلکه، آق آباد، سارلی مختوم، کسکن فوجق، حاجی قوشان، چای قوشان، عطالر، تکه لر، آبادان تپه، قره محمد تپه، ملا علی تپه، ملک علی تپه، عرب سرنگ و توتلی کوچک.	امانقرجه
۳۹	۱۸/۶	۱۲۵۰	۸	ایمر ملاساری، بی بی شیروان، فوج مراد، ایمر تره ملا، سلاق غایب، سلاق نوری، امان لر و ایمر محمد.	ایمر
۳۴	۱۶/۳	۱۱۰۰	۶	عوض حاجی، آق بند، امان گل تپه، آگری بوغاز، چپر قویمه و قزل تپه.	آق بند
۲۱	۹/۸	۶۵۷	۵	کرنه، هوتن، داشلی برون، ترشکلی و خیر خواه.	داشلی برون
۱۲	۵/۹	۴۰۲	۴	دوز اولوم، تنگلی، اینچه برون و اوخی تپه.	اینچه برون
۲۱۰	۱۰۰	۶۷۲۶	۶۷	جمع کل	

مأخذ: داده‌های خام جهاد کشاورزی شهرستان گنبد کاووس، ۱۳۹۴ همراه با اضافات

۱- مؤلفه‌ها و متغیرهای تحقیق

در این تحقیق شاخص‌های کلان کاهش فقر روستائیان، افزایش تولید محصولات کشاورزی و توسعه منابع انسانی مورد بررسی قرار خواهد گرفت. بنابراین در این تحقیق متغیرهای مستقل، عبارتند از؛

الف) عملکرد اقتصادی شرکت‌های تعاونی روستایی، شامل گویه‌هایی نظیر: تهیه تسهیلات و وام، تهیه کالاهای مصرفی تعاونی، توزیع انواع کالاها و نهاده‌های تولیدی مورد نیاز روستائیان و کشاورزان و خرید محصولات تضمینی و غیر تضمینی از اعضاء و بازاریابی محصولات تولیدی آنان؛

ب) عملکرد اجتماعی شرکت‌های تعاونی روستایی، شامل گویه‌هایی نظیر: تامین امکانات رفاهی، بهداشتی و سوادآموزی برای اعضاء و روستائیان. همچنین متغیرهای وابسته تحقیق عبارتند از: ۱) کاهش فقر روستائیان؛ ۲) افزایش تولید محصولات کشاورزی؛ ج) توسعه منابع انسانی.

۲- قلمرو مکانی تحقیق

قلمرو مکانی تحقیق، روستاهای واقع در شهرستان گنبدکاووس از استان گلستان می‌باشد. این شهرستان بین ۳۷ درجه و ۴ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۶ دقیقه عرض شمالی و ۵۴ درجه و ۳۲ دقیقه تا ۵۵ درجه و ۳۹ دقیقه طول شرقی و در نیمه شرقی استان گلستان واقع شده است. وسعت شهرستان گنبدکاووس، حدود ۵۰۷۱ کیلومتر مربع (حدود ۲۵ درصد از مساحت استان و به عبارتی رتبه اول از نظر وسعت در بین شهرهای استان) است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰: ۱). بر اساس تقسیمات اداری-سیاسی کشور، این شهرستان از ۲ بخش (مرکزی، داشلی‌برون)، ۲ شهر (گنبدکاووس، اینچه‌برون)، ۶ دهستان (آق‌آباد، سلطانعلی، باغلی‌مرامه، فجر، کرنه و اترک)، ۱۶۷ آبادی مسکونی و ۱۰ آبادی خالی از سکنه تشکیل شده است (میرزاعلی، ۱۳۹۰: ۹۸).

سیمای سازمان تعاون روستایی شهرستان گنبدکاووس

الف) اتحادیه شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان گنبدکاووس: این اتحادیه دارای هفت عضو بنام شرکت‌های تعاونی روستایی سلطانعلی، ایگدر، امانقرجه، ایمر، آق‌بند، داشلی‌برون و اینچه‌برون می‌باشد. این شرکت‌های تعاونی روستایی به ترتیب به مرکزیت روستاهای سلطانعلی، ایگدر علیا، امانقرجه، ایمرملاساری، آق‌بند، داشلی‌برون و اینچه‌برون بوده که در مجموع دارای ۶۷۲۶ عضو می‌باشد؛ و این مراکز خود، به ترتیب ۱۸، ۱۱، ۱۵، ۸، ۶، ۵ و ۴ روستاهای دیگر محدوده خود (در مجموع ۶۷ روستا) را

تحت پوشش دارند. شرکت‌های تعاونی مذکور، در مجموع با داشتن انبار ۱۵۰۰۰ تنی و باسکول‌های دیجیتالی ۶۰ تنی، عمدتاً در امر خرید محصولات کشاورزی، مانند گندم، سویا، کلزا و جو و نیز توزیع نهاده‌های کشاورزی، اعم از بذر، کود، سم، و بعضاً توزیع مواد سوختی و مصرفی و همچنین کالاهای یارانه‌ای و آرد روستایی فعالیت می‌نمایند.

ب) شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان گنبدکاووس: شرکت‌های تعاونی موجود در روستاهای این شهرستان را می‌توان در پنج مجموعه کلی، شامل: شرکت تعاونی دامداران گنبد، شرکت تعاونی دامداران صنعتی گنبد، شرکت تعاونی مرغداران گنبد، شرکت تعاونی تولید روستایی و شرکت تعاونی پرورش اسب گنبدکاووس، بر شمرده.

یافته‌های تحقیق

۱- آمار توصیفی: بر اساس نتایج بدست آمده از بررسی‌های انجام شده، از مجموع ۲۱۰ نفر جامعه آماری مورد مطالعه، ۹۴/۸ درصد آنان را مردان و تنها ۵/۲ درصد آنان زنان می‌باشند.

همچنین از نظر وضعیت سواد و سطح تحصیلات نیز، با توجه به یافته‌های پژوهش، می‌توان بیان نمود که اعضای شرکت‌های تعاونی روستایی از سطح سواد نسبتاً پایینی برخوردار می‌باشند (جدول ۲). عاملی که به اعتقاد خود اعضاء و مدیران این شرکت‌های تعاونی، یکی از دلایل عمده در کم‌رنگ بودن مشارکت دیگر روستاییان منطقه و توسعه هر چه بیشتر شبکه‌های تعاونی در روستاهای منطقه گردیده است.

جدول ۲- وضعیت سطح سواد اعضای شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان گنبدکاووس

سطح سواد	بی سواد	ابتدایی	متوسطه	دیپلم	دانشگاهی	جمع
تعداد	۲۵	۴۲	۶۷	۵۲	۲۴	۲۱۰
درصد	۱۱/۹	۲۰	۳۱/۹	۲۴/۸	۱۱/۴	۱۰۰

مأخذ: نتایج مستخرج از پرسشنامه‌ها، ۱۳۹۴

همچنین نظرات اعضاء شرکت‌های تعاونی روستایی، در خصوص تأمین و توزیع سموم، انواع کود و تأمین ماشین آلات کشاورزی، گرایش ضعیفی به سمت نظرات موافق دارد (۲۴/۳ درصد نظر مخالف، ۴۱/۹ درصد نظر متوسط و ۳۳/۸ درصد نظر موافق داشته‌اند). در مورد عملکرد شرکت‌های تعاونی در جهت تأمین وام و تسهیلات اعتباری برای اعضاء نیز نظرات متوسط بیشتر از سایر گزینه‌ها به چشم می‌خورد و لیکن گرایش به سمت نظرات مخالف در این خصوص مشهود است (۳۴/۳ درصد نظر مخالف، ۵۷/۱ درصد نظر متوسط و ۸/۶ درصد نظر موافق). در خصوص مبادله محصولات کشاورزی نیز شرکت‌های تعاونی، رضایت قابل قبولی را کسب نموده‌اند؛ بگونه‌ای که در مجموع ۸۱/۱ درصد اعضاء، نظرات متوسط به بالا داشته‌اند (۱۱/۹ درصد نظر مخالف، ۳۴/۸ درصد نظر متوسط و ۵۳/۳ درصد نظر موافق داشته‌اند) (جدول ۳).

جدول ۳- متغیرهای توزیع نهاده‌ها، وام و تسهیلات اعتباری، خرید و فروش محصولات کشاورزی

مراکز تعاونی‌ها	توزیع سم، کود و ماشین آلات				اخذ وام و تسهیلات اعتباری				مبادله محصولات کشاورزی			
	م.ت	م.م	م.س	م.ا	م.ت	م.م	م.س	م.ا	م.ت	م.م	م.س	م.ا
ایگدر	۱	۱۳	۱۲	۲۶	۳	۱۸	۵	۲۶	۱	۷	۱۸	۲۶
اینچه‌برون	۱۳	۱۰	۶	۲۹	۲	۲۷	۰	۲۹	۱۴	۹	۶	۲۹
سلطانعلی	۱۸	۱۵	۱۶	۴۹	۱۴	۳۵	۰	۴۹	۰	۱۰	۳۹	۴۹
ایمر	۷	۱۸	۱۴	۳۹	۲۰	۱۳	۶	۳۹	۲	۱۵	۲۲	۳۹
آق بند	۹	۱۴	۱۱	۳۴	۲۱	۱۲	۱	۳۴	۶	۱۶	۱۲	۳۴

۲۱	۱۳	۷	۱	۲۱	۶	۱۱	۴	۲۱	۷	۱۲	۲	امانقرجه
۱۲	۲	۹	۱	۱۲	۰	۴	۸	۱۲	۵	۶	۱	داشلی برون
۲۱۰	۱۱۲	۷۳	۲۵	۲۱۰	۱۸	۱۲۰	۷۲	۲۱۰	۷۱	۸۸	۵۱	تعداد
۱۰۰	۵۳/۳	۳۴/۸	۱۱/۹	۱۰۰	۸/۶	۵۷/۱	۳۴/۳	۱۰۰	۳۳/۸	۴۱/۹	۲۴/۳	درصد

مأخذ: نتایج مستخرج از پرسشنامه‌ها، ۱۳۹۴

در ادامه ارزیابی عملکرد شرکت‌های تعاونی در خصوص توزیع کالاهای تعاونی، حاکی از تاثیر بسیار بالای این وجه از عملکرد تعاونی‌های مذکور بر زندگی اعضا و توسعه روستایی می باشد؛ به نحوی که ۹۲/۹ درصد اعضا نظر متوسط و موافق داشته‌اند (۷/۱ درصد نظر مخالف، ۵۸/۶ درصد نظر متوسط و ۳۴/۳ درصد نظر موافق داشته‌اند). عملکرد مولفه بهبود وضعیت اقتصادی اعضا نیز موفقیت بیش از میزان متوسط را برای شرکت‌های تعاونی نشان می‌دهد (۳۶/۷ درصد اعضا نظر مخالف، ۴۹/۵ درصد نظر متوسط و ۱۳/۸ درصد آنان موافق بوده‌اند). همچنین عملکرد شرکت‌های تعاونی در زمینه ارتقاء بهداشت و سلامت اعضا، بر خلاف موارد قبلی، گرایش به سمت نظرات مخالف دارد؛ بگونه‌ای که ۶۱/۴ درصد اعضا، نظر مخالف را ابراز نموده‌اند (۳۳/۸ درصد نظر متوسط و تنها ۴/۸ درصد نظر موافق داشته‌اند) (جدول ۴).

جدول ۴- متقاطع متغیرهای توزیع کالاهای تعاونی (مصرفی و اساسی): بهبود وضعیت اقتصادی، بهداشت و سلامت اعضا

ارتقاء بهداشت و سلامت اعضا				بهبود وضعیت اقتصادی				توزیع کالاهای تعاونی				مراکز تعاونی‌ها
شماره	مصرفی	اساسی	میانگین	شماره	مصرفی	اساسی	میانگین	شماره	مصرفی	اساسی	میانگین	
۲۶	۲	۱۵	۹	۲۶	۲	۲۱	۳	۲۶	۱۲	۱۴	۰	ایگدر
۲۹	۰	۱۲	۱۷	۲۹	۶	۱۲	۱۱	۲۹	۴	۲۲	۳	اینچه برون
۴۹	۳	۱۱	۳۵	۴۹	۵	۳۴	۱۰	۴۹	۸	۴۱	۰	سلطانعلی
۳۹	۰	۱۰	۲۹	۳۹	۶	۹	۲۴	۳۹	۲۳	۱۵	۱	ایمر
۳۴	۱	۸	۲۵	۳۴	۳	۱۲	۱۹	۳۴	۱۴	۱۳	۷	آق بند
۲۱	۴	۱۰	۷	۲۱	۵	۱۳	۳	۲۱	۹	۱۱	۱	امانقرجه
۱۲	۰	۵	۷	۱۲	۲	۳	۷	۱۲	۲	۷	۳	داشلی برون
۲۱۰	۱۰	۷۱	۱۲۹	۲۱۰	۲۹	۱۰۴	۷۷	۲۱۰	۷۲	۱۲۳	۱۵	تعداد
۱۰۰	۴/۸	۳۳/۸	۶۱/۴	۱۰۰	۱۳/۸	۴۹/۵	۳۶/۷	۱۰۰	۳۴/۳	۵۸/۶	۷/۱	درصد

مأخذ: نتایج مستخرج از پرسشنامه‌ها، ۱۳۹۴

ادامه بررسی عملکرد اجتماعی شرکت‌های تعاونی از نظر متغیر ارتقاء سطح سواد و آگاهی اعضا، بیانگر عملکرد نه‌چندان قابل قبول این شرکت‌ها و کسب نظر مخالف اعضا می‌باشد (۷۰/۵ درصد نظر مخالف داشته‌اند، در صورتی که ۱۶/۷ درصد نظر متوسط و تنها ۱۲/۸ درصد اعضا موافق بوده‌اند). وضعیت متغیر تامین و گسترش

امکانات رفاهی نیز به همین منوال بوده است و اعضاء با ۶۸/۱ درصد نظر مخالف، ۲۵/۷ درصد نظر متوسط و ۶/۲ درصد نظر موافق، عدم موفقیت این جنبه از فعالیت های شرکت‌های تعاونی را تائید نموده‌اند. وضعیت متغیر توسعه منابع انسانی و مشارکت مردمی تاحدودی بهتر از مولفه‌های قبلی بوده است؛ بگونه‌ای که نظرات اعضاء گرایش ضعیفی به سمت نظر متوسط و یا حتی موافق داشته است (۴۹/۱ درصد نظر مخالف، ۲۹/۵ درصد نظر متوسط و ۲۱/۴ درصد نظر موافق داشته‌اند).

جدول ۵- مقاطع متغیرهای سواد و آگاهی، امکانات رفاهی، توسعه منابع انسانی و

مشارکت اعضاء

توسعه منابع انسانی و مشارکت				گسترش امکانات رفاهی				ارتقای سطح سواد و آگاهی				مراکز تعاونی‌ها
شماره	نظرات موافق	نظرات متوسط	نظرات مخالف	شماره	نظرات موافق	نظرات متوسط	نظرات مخالف	شماره	نظرات موافق	نظرات متوسط	نظرات مخالف	
۲۶	۵	۱۷	۴	۲۶	۲	۱۳	۱۱	۲۶	۱۱	۱۲	۳	ایگدر
۲۹	۳	۷	۱۹	۲۹	۰	۳	۲۶	۲۹	۰	۳	۲۶	اینچه برون
۴۹	۱۴	۱۲	۲۳	۴۹	۴	۱۰	۳۵	۴۹	۹	۶	۳۴	سلطانعلی
۳۹	۷	۱۱	۲۱	۳۹	۰	۱۱	۲۸	۳۹	۱	۲	۳۶	ایمر
۳۴	۴	۶	۲۴	۳۴	۱	۳	۳۰	۳۴	۱	۱	۳۲	آق بند
۲۱	۱۰	۶	۵	۲۱	۵	۱۲	۴	۲۱	۵	۹	۷	امانقرجه
۱۲	۲	۳	۷	۱۲	۱	۲	۹	۱۲	۰	۲	۱۰	داشلی برون
۲۱۰	۴۵	۶۲	۱۰۳	۲۱۰	۱۳	۵۴	۱۴۳	۲۱۰	۲۷	۳۵	۱۴۸	تعداد
۱۰۰	۲۱/۴	۲۹/۵	۴۹/۱	۱۰۰	۶/۲	۲۵/۷	۶۸/۱	۱۰۰	۱۲/۸	۱۶/۷	۷۰/۵	درصد

مأخذ: نتایج مستخرج از پرسشنامه‌ها، ۱۳۹۴

۲- تحلیل آماری داده‌ها: برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از آزمون‌های میانگین، آنالیز واریانس و ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است و هر کدام از عوامل اقتصادی و اجتماعی به طور جداگانه بررسی گردیده و به صورت زیر عمل شده است:

فرضیه اول: با توجه به اینکه سؤالات پرسشنامه به صورت رتبه‌بندی و هر رتبه دارای امتیاز عددی می‌باشد و میانگین نمرات برای عوامل اقتصادی با توجه به پاسخ اعضا، ملاک کار در این آزمون است. به عبارت دیگر، می‌خواهیم بدانیم که آیا میانگین عملکرد اقتصادی شرکت‌های تعاونی روستایی برابر عدد ثابت μ_0 (میزان متوسط) است یا خیر؟

جدول ۶: آزمون برابری میانگین‌ها برای ارزیابی عملکرد اقتصادی شرکت‌های تعاونی روستایی

Std.Deviation	Mean	N	عملکرد اقتصادی
۰/۵۴۷	۳/۱۳۹	۲۱۰	
Test Value = ۳			
Sig.(2-tailed)	Df	T	
۰/۰۰۱	۲۰۹	۲۰/۲۶۶	

نتایج جدول فوق حاکی از آن است که میانگین عملکرد اقتصادی شرکت‌های تعاونی روستایی در نمونه بدست آمده برابر ۳/۱۳۹ بوده و نیز با توجه به میزان Sig، فرض H_0 رد می‌شود؛ یعنی فرضیه برابر بودن میانگین با عدد ۳ رد می‌شود.

جدول ۷- تعیین ضریب انحراف برای عملکرد اقتصادی شرکت‌های تعاونی روستایی

شهرستان گنبدکاووس

عوامل اقتصادی	
۲۱۰	N
-۰/۷۲۴	ضریب چولگی یا انحراف

واکاوی اثرات اقتصادی - اجتماعی شرکت های ... ۹۱

همچنین چون ضریب چولگی یا انحراف، برابر $0/724-$ بوده و این ضریب، عددی منفی است (یعنی اُفت پراکندگی را در سمت چپ نمودار و کمتر از عدد ۳ نشان می دهد) و همچنین میانگین نمونه، برابر عدد $3/139$ می باشد، می توان اینگونه استنباط کرد که میزان تأثیر عملکرد اقتصادی شرکت های تعاونی روستایی شهرستان گنبدکاووس بر روی اعضاء خود معنادار و مثبت بوده و این میزان در حدود ۵۵ درصد است. فرضیه دوّم: برای رسیدن به نتیجه در مورد این فرضیه نیز می توان همانند آزمون قبلی عمل نمود (جدول ۸).

جدول ۸- آزمون برابری میانگین ها برای ارزیابی عملکرد اجتماعی شرکت های تعاونی روستایی

Std.Deviation	Mean	N	عملکرد اجتماعی
0/686	2/610	210	
Test Value = 3			
(Sig.(2-tailed	Df	T	
0/005	209	2/8	

میانگین عملکرد اجتماعی شرکت های تعاونی روستایی از نمونه فوق، برابر $2/61$ بوده و سبب رد فرضیه H_0 گردیده است؛ یعنی در این مورد نیز فرضیه برابر بودن میانگین با عدد ۳ (امتیاز گزینه متوسط) رد می شود.

جدول ۹- تعیین ضریب انحراف برای عملکرد اجتماعی شرکت های تعاونی روستایی

شهرستان گنبدکاووس

عوامل اجتماعی	
210	N
-0/092	ضریب چولگی یا انحراف

علاوه بر این، جدول فوق گویای این مطلب است که ضریب انحراف، دارای مقدار منفی است. یعنی برای مقادیر کمتر از میانگین، افت پراکندگی و برای مقادیر بیشتر از میانگین، شدت و ازدیاد پراکندگی را نشان می‌دهد؛ پس اینگونه می‌توان استنباط کرد که میزان تأثیر عملکرد اجتماعی شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان گنبدکاووس بر روی اعضاء خود معنادار و مثبت بوده ولی این میزان تنها بیش از ۵۰ درصد می‌باشد.

- تعیین ضریب همبستگی متغیرهای تأمین کالاهای تعاونی و کاهش فقر اعضاء:

در این آزمون، فرض بر این است که بین تأمین و توزیع کالاهای تعاونی (مصرفی و اساسی) از طریق شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان گنبدکاووس و کاهش فقر اعضاء، رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد. در فرضیه فوق، همبستگی دو متغیر مذکور، مورد آزمون قرار می‌گیرد.

جدول ۱۰- تعیین ضریب همبستگی میان متغیرهای تأمین کالاهای تعاونی و کاهش فقر

اعضاء

تأمین کالاهای تعاونی		کاهش فقر اعضاء		آزمون / مولفه	
۰/۳۷۸	۱/۰۰۰	CorrelationCoefficient	کاهش فقر اعضاء	Spearman's rho	
۰/۰۰۱	۰	Sig.(2-tailed)			
۲۱۰	۲۱۰	N			
۱/۰۰۰	۰/۳۷۸	CorrelationCoefficient	تأمین کالاهای تعاونی	Spearman's rho	
۰	۰/۰۰۰	Sig.(2-tailed)			
۲۱۰	۲۱۰	N			

نتایج بدست آمده از جدول فوق نشان می‌دهد که ضریب همبستگی رتبه‌ای اسپیرمن، بین دو متغیر اشاره شده، $0/378$ است؛ یعنی شدت همبستگی دو متغیر در حدود $0/4$ بوده که رابطه مستقیم و مثبت دو متغیر مذکور را نشان می‌دهد. حال با توجه به میزان Sig بدست آمده که برابر با $0/001$ است؛ می‌توان استنباط کرد که فرضیه H_0 یعنی عدم همبستگی بین دو متغیر تأمین کالاهای تعاونی و کاهش فقر اعضاء رد می‌شود؛ به عبارت دیگر، دو فاکتور مذکور در کل نمونه آماری ارتباط مستقیم و مثبت دارند.

- تعیین ضریب همبستگی متغیرهای تأمین تسهیلات اعتباری و کاهش فقر اعضاء:
در این آزمون، فرض بر این است که بین تأمین تسهیلات اعتباری توسط شرکت‌های تعاونی روستایی گنبدکاووس و کاهش فقر اعضاء، رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد.

جدول ۱۱- تعیین ضریب همبستگی میان متغیرهای تأمین تسهیلات اعتباری و کاهش فقر اعضاء

تأمین تسهیلات اعتباری	کاهش فقر اعضاء	آزمون / مولفه		
		$0/599$	$1/000$	Correlation Coefficient
$0/001$	0	Sig.(2-tailed)		
210	210	N		
$1/000$	$0/599$	Correlation Coefficient	تأمین تسهیلات اعتباری	
0	$0/000$	Sig.(2-tailed)		
210	210	N		

مقدار همبستگی در این آزمون، برابر ۰/۵۹۹ بوده و این نتیجه حاصل می‌شود که بین متغیرهای تأمین تسهیلات اعتباری (بانکی) توسط شرکت‌های تعاونی روستایی و کاهش فقر اعضا، رابطه مستقیم و مثبتی وجود دارد.

- تعیین ضریب همبستگی متغیرهای تأمین نهاده‌های تولیدی و کاهش فقر اعضا:
در این آزمون، فرض بر این است که بین تأمین نهاده‌های تولیدی توسط شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان و کاهش فقر اعضا، رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد.

جدول ۱۲- تعیین ضریب همبستگی میان متغیرهای تأمین نهاده‌های تولیدی و کاهش فقر اعضا

تأمین نهاده‌های تولیدی		آزمون / مولفه		
کاهش فقر اعضا	تأمین نهاده‌های تولیدی	CorrelationCoefficient	تأمین نهاده‌های تولیدی	Spearman's rho
۰/۳۹۲	۱/۰۰۰	Sig.(2-tailed)	کاهش فقر اعضا	
۰/۰۰۱	۰	N	تأمین نهاده‌های تولیدی	
۲۱۰	۲۱۰	CorrelationCoefficient	کاهش فقر اعضا	
۱/۰۰۰	۰/۳۹۲	Sig.(2-tailed)	تأمین نهاده‌های تولیدی	
۰	۰/۰۰۰	N	کاهش فقر اعضا	
۲۱۰	۲۱۰			

با توجه به نتایج آزمون فوق، میزان همبستگی این دو متغیر، در حدود ۰/۴ بوده و موجب رد فرضیه H_0 می‌شود؛ یعنی بین متغیرهای تأمین نهاده‌های تولیدی توسط شرکت‌های تعاونی روستایی و کاهش فقر اعضا، رابطه مثبت و مستقیم وجود دارد.

- تعیین ضریب همبستگی میان متغیرهای تأمین تسهیلات اعتباری و افزایش تولیدات کشاورزی:

در این آزمون، فرض بر این است که بین تأمین تسهیلات اعتباری توسط شرکت های تعاونی روستایی و افزایش تولید محصولات کشاورزی، رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد.

جدول ۱۳- تعیین ضریب همبستگی متغیرهای تأمین تسهیلات اعتباری و افزایش تولیدات کشاورزی

تأمین تسهیلات اعتباری	افزایش تولید محصولات کشاورزی	آزمون / مولفه		
۰/۳۷۲	۱/۰۰۰	Correlation Coefficient	افزایش تولید محصولات کشاورزی	Spearman's rho
۰/۰۰۱	۰	Sig.(2-tailed)		
۲۱۰	۲۱۰	N		
۱/۰۰۰	۰/۳۷۲	Correlation Coefficient	تأمین تسهیلات اعتباری	Spearman's rho
۰	۰/۰۰۰	Sig.(2-tailed)		
۲۱۰	۲۱۰	N		

با توجه به جدول فوق، شدت همبستگی در نمونه، برابر ۰/۳۷۲ است. بنابراین و با توجه به میزان Sig بدست آمده (۰/۰۰۱)، فرض H_0 رد شده و استنباط می گردد که بین دو متغیر تأمین تسهیلات اعتباری توسط شرکت های تعاونی روستایی مذکور و افزایش تولید محصولات کشاورزی رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد.

- تعیین ضریب همبستگی متغیرهای خرید محصولات کشاورزی و بازاریابی

و افزایش تولید محصولات کشاورزی:

در این آزمون، فرض بر این است که بین خرید محصولات کشاورزی (در قالب خرید تضمینی و توافقی) و بازاریابی توسط شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان گنبدکاووس و افزایش تولید محصولات کشاورزی رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد.

جدول ۱۴- تعیین ضریب همبستگی متغیرهای خرید محصولات کشاورزی/ بازاریابی و

افزایش تولید محصولات کشاورزی

افزایش تولید محصولات کشاورزی	خرید محصولات کشاورزی و بازاریابی	آزمون / مولفه		
۰/۵۱۹	۱/۰۰۰	CorrelationCoefficient	خرید محصولات کشاورزی و بازاریابی	Spearman's rho
۰/۰۰۱	۰	Sig.(2-tailed)		
۲۱۰	۲۱۰	N		
۱/۰۰۰	۰/۵۱۹	CorrelationCoefficient	افزایش تولید محصولات کشاورزی	
۰	۰/۰۰۰	Sig.(2-tailed)		
۲۱۰	۲۱۰	N		

با توجه به جدول فوق، شدت همبستگی در نمونه برابر با ۰/۵۱۹ بوده و میزان Sig نیز همانند آزمون قبلی (۰/۰۰۱) می باشد. لذا بین دو متغیر خرید محصولات کشاورزی و بازاریابی محصولات تولیدی توسط شرکت‌های تعاونی روستایی و افزایش تولید محصولات کشاورزی رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد.

- تعیین ضریب همبستگی متغیرهای ایجاد زمینه‌های آموزشی و توسعه منابع

انسانی و ترویج مشارکت:

در این آزمون، فرض بر این است که بین ایجاد زمینه‌های آموزشی (ارتقای سطح سواد و آگاهی اعضا) توسط شرکت‌های تعاونی روستایی شهرستان گنبدکاووس و توسعه منابع انسانی و ترویج روحیه مشارکت جویی در بین اعضا، رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد.

جدول ۱۵- تعیین ضریب همبستگی متغیرهای ایجاد زمینه‌های آموزشی و توسعه منابع

انسانی و ترویج مشارکت

توسعه منابع انسانی و ترویج مشارکت	آموزش اعضا	آزمون / مولفه		
۰/۴۵۲	۱/۰۰۰	Correlation Coefficient	آموزش اعضا (ارتقای سطح سواد و آگاهی)	Spearman's rho
۰/۰۰۱	۰	Sig.(2-tailed)		
۲۱۰	۲۱۰	N		
۱/۰۰۰	۰/۴۵۲	Correlation Coefficient	توسعه منابع انسانی و ترویج مشارکت	
۰	۰/۰۰۰	Sig.(2-tailed)		
۲۱۰	۲۱۰	N		

بر اساس نتایج این آزمون، شدت همبستگی در نمونه اخیر برابر با ۰/۴۵۲ است که این مطلب بیانگر رد فرضیه H_0 می‌باشد؛ یعنی بین ایجاد زمینه‌های آموزشی (ارتقای سطح سواد و آگاهی) توسط شرکت‌های تعاونی روستایی و توسعه منابع انسانی و مشارکتی در بین اعضای این تعاونی‌ها، رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

به طور کلی، نتایج مطالعات متعدد در جهان و ایران نشان می‌دهد که ایجاد تعاونی‌های روستایی، آثار و پیامدهای مثبتی بر افزایش تولید کشاورزان، تقسیم کار و افزایش آگاهی اعضا، نسبت به سایر بهره‌برداران داشته است. در این میان، با توجه به ضرورت توسعه روستایی و الزامات مربوط به آن و نیز با توجه به فضای جدید اقتصاد جهانی، اصلاح ساخت مزارع، سیاست‌های حمایتی و اهداف توسعه هماهنگ با ایجاد کارکردهای مشارکتی، تعاونی‌ها بعنوان نقش آفرینان توسعه روستایی، بیش از پیش مطرح گردیده‌اند. بر این اساس، نتایج پژوهش حاضر همانند مطالعات دانینگو و دیگران (۲۰۰۵)، پامپل (۲۰۰۸) و سیگال (۲۰۱۰) نشان می‌دهد که این تعاونی‌ها دارای اثرات مثبت اقتصادی در توسعه نواحی روستایی تحت پوشش خود بوده، هر چند در توزیع ثروت و قدرت آنچنان که باید، موثر نبوده‌اند. همچنین نتایج مطالعات جلالی (۱۳۹۳) و لطیفی و دیگران (۱۳۹۳) نشان می‌دهد که تعاونی‌های روستایی در هر دو بعد اقتصادی و اجتماعی قلمرو مکانی خود، بسیار موفق و موثر بوده که در مقایسه با نتایج یافته‌های این پژوهش، تا حدی در بعد اجتماعی، اثرات این تعاونی‌ها در محدوده روستاهای شهرستان گنبدکاووس کم‌رنگ‌تر بوده و نیاز به بازبینی و آسیب‌شناسی است. در نهایت، نتایج مطالعات آدام چمبو (۲۰۰۹) و سعدی (۱۳۸۸) حاکی از تاثیرگذاری عمده این تعاونی‌ها در حوزه خدمات بوده که یافته‌های پژوهش حاضر نیز آنرا تایید نموده و نوع این خدمات‌رسانی غالباً به صورت تأمین و توزیع کالاهای تعاونی، تأمین نهاده‌های تولیدی و... بوده است.

همچنین دیگر نتایج یافته‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد که در ارتباط با نحوه توزیع نهاده‌های کشاورزی (کود، سم، بذر و ماشین‌آلات کشاورزی)، عملکرد شرکت‌های تعاونی روستاهای شهرستان گنبدکاووس از نظر اعضای آن، قابل قبول بوده است؛ به طوری که ۷۵/۷ درصد آنان تأثیرات متوسط و بالاتر را اعلام نموده‌اند.

در این میان، شرکت تعاونی روستایی ایگدر دارای بیشترین تأثیرگذاری و شرکت تعاونی روستاهای مرزی شهرستان گنبدکاووس، یعنی تعاونی روستایی اینچه برون، کمترین تأثیر را در این زمینه داشته‌اند. در ارتباط با توزیع وام و تسهیلات اعتباری در کل روستاها، نتایج حاکی از آن است که این شاخص، گرایش به نظر مخالف داشته و شرکت‌های تعاونی روستایی این شهرستان، عملکرد قابل قبولی در این زمینه نداشته‌اند. به طوری که شرکت‌های تعاونی روستایی داشلی برون و آق‌بند، دارای کمترین اثرگذاری در این زمینه بوده‌اند. بعلاوه، نتایج تحقیق نشان می‌دهد که عملکرد این شرکت‌های تعاونی روستایی، در خصوص خرید و فروش محصولات کشاورزی در کل روستاها (به استثناء تعاونی روستایی اینچه برون) موفق بوده است. لیکن، نتایج مربوط به بررسی عملکرد شرکت‌های تعاونی مذکور بر روی مولفه فقر و بیکاری اعضا آنها، بیانگر این است که در کل روستاها، شرکت‌های تعاونی روستایی از نظر فاکتور کاهش فقر و بیکاری، گرایش به سمت نظر مخالف داشته و عملکرد مطلوبی نداشته‌اند؛ به ویژه در شرکت‌های تعاونی روستایی ایمر، آق‌بند، اینچه برون و داشلی برون، نظرات مخالف بیشتری به چشم می‌خورد. همچنین عملکرد این شرکت‌ها در خصوص توزیع کالاهای تعاونی در کل روستاهای شهرستان گنبدکاووس، با گرایش به سمت نظر موافق است. به طور کلی، نتایج حاصل از بخش اثرات عملکرد اقتصادی شرکت‌های تعاونی روستایی مورد بررسی، نشان می‌دهد که میزان تأثیرگذاری آنها بر روی اعضا و متعاقباً در توسعه روستاهای مورد مطالعه، از مقدار متوسط گرایش به سمت مثبت داشته و اثرات اقتصادی نسبتاً قابل قبولی را داشته‌اند. لذا راهکارهایی جهت گسترش فعالیت‌های تعاونی‌ها به شرح ذیل ارائه می‌شود؛

• برگزاری کلاس‌های منظم و علمی در زمینه‌های آموزش مدیریتی به

مدیران شرکت‌های تعاونی روستایی و ارائه روش‌های نوین و بروز.

- توسعه اختیارات و خدمات شرکت‌های تعاونی روستایی (به ویژه در مناطق شمالی و مرزی شهرستان گنبدکاووس، مانند داشلی‌برون، اینچه‌برون و آق‌بند) بعنوان سطوح پایین مدیریت محلی، از اقدامات موثر در زمینه تمرکز زدایی مدیریتی بوده و در راستای برنامه‌ریزی با مردم و برای مردم (برنامه‌ریزی پایین به بالا) می‌باشد.
- ضرورت اصلاح نگاه دولت‌مردان و مدیران محلی نظارتی و اجرایی به تعاونی‌ها و اقدام موثر و هماهنگ آنان در جهت رفع چالش‌های مالی و کمبود سرمایه موجود در شرکت‌های تعاونی روستایی منطقه.
- حمایت از مشاغل نوین و درآمدزا، به ویژه در خصوص صنعت بومی و اصیل پرورش اسب، شتر و... و نیز صنایع دستی اصیل این منطقه، همچون قالی‌بافی، گلیم و...، که دارای ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های بالایی در این منطقه، به‌خصوص در روستاهای ترکمن‌نشین است.

منابع

- اتحادیه بین‌المللی تعاون. (۱۳۷۷)، گزارش کار سی و یکمین کنگره بین‌المللی تعاون، وزارت تعاون، تهران.
- حمید. (۱۳۹۱)، مبانی تعاون، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.
- امیر مظفر، اسماعیلی فلاح. مریم. (۱۳۸۷)، موفقیت شرکت‌های تعاون روستایی استان اصفهان و ارزیابی سازه‌های مؤثر بر آن، مجله علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی، سال ۱۲، شماره ۴۶.
- پیتر. (۱۳۶۹)، رهیافت‌های مشارکتی و توسعه روستایی، انتشارات روستا و توسعه، تهران.

واکاوی اثرات اقتصادی - اجتماعی شرکت های ... ۱۰۱

- بیژن، صادقی. حسین، خاکسار. غلامرضا. (۱۳۸۹)، بررسی عملکرد تعاونی های تولید در کشاورزی ایران، *فصلنامه پژوهش های اقتصادی*، سال ۱۰، شماره ۳.
- ناهید. (۱۳۹۳)، نقش شرکت های تعاونی تولید روستایی در توسعه پایدار روستایی نمونه موردی: شرکت تعاونی تولید روستایی محمدیه، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه پیام نور استان تهران، دانشکده علوم انسانی.
- حافظ نیا. محمدرضا. (۱۳۸۷)، *مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*، چاپ پانزدهم، انتشارات سمت، تهران.
- سعدی، حشمت اله. (۱۳۸۸)، بررسی اثرات تعاونی های تولید کشاورزی در استان همدان، *مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، دوره ۴۰، شماره ۴.
- سلیم. غلامرضا. (۱۳۷۸)، *اصول مدیریت تعاونی ها*، انتشارات پیام نور، تهران.
- شعبانعلی فمی. حسین و همکاران. (۱۳۸۷)، تحلیل عوامل اقتصادی مؤثر بر عملکرد تعاونی های زنان در ایران، *مجله پژوهش های جغرافیای انسانی*، شماره ۶۶.
- شکیبا مقدم. محمد. (۱۳۸۵)، *مدیریت تعاونی ها*، انتشارات میر، تهران.
- حسن، درویشی نیا. علی اصغر. (۱۳۸۱)، ارزیابی میزان موفقیت شرکت های تعاونی روستایی در استان مازندران، *مجله علوم کشاورزی ایران*، دوره ۳۳، شماره ۲.
- طالب. مهدی. (۱۳۸۸)، *اصول و اندیشه های تعاونی*، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- یوسف، برقی. حمید. (۱۳۸۹)، نقش تعاونی های مشاع در توسعه مناطق روستایی تحت پوشش (مطالعه موردی: استان اصفهان)، *نشریه روستا و توسعه*، دوره ۱۳، شماره ۲.

- سمیه، سعدی. حشمت اله، شعبانعلی فمی. حسین، مشرف. سیدمحسن. (۱۳۹۳)، تحلیل اثرات اقتصادی-اجتماعی تعاونی‌های فرش دستباف روستایی استان همدان، *مجله تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، دوره ۱۴، شماره ۳۲.
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰)، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، استان گلستان، شهرستان گنبدکاووس.
- سیدمحمد. (۱۳۸۲)، *تعاون و شکوفایی شبکه تعاون روستایی و کشاورزی در طلایه اصلاحات*، چاپ اول، انتشارات اتحادیه مرکزی تعاونی‌های روستایی و کشاورزی ایران، تهران.
- نامغ. پرویز. (۱۳۸۴)، مدیریت تعاونی‌ها، انتشارات هستان، تهران.
- Adam Chambo, Suleman. (2009). Agricultural Co-Operatives: Role in Food Security and Rural Development, *Moshi University College of Co-operative and Business Studies*, Moshi, Tanzania, Paper Presented to Expert Group Meeting on Co-operatives Held on 28 – 30, New York, PP: 1-14.
- Brij, Taimini. K. (2001). Food Security in 21 st Century, *Kornark Publicatin LTD*, NEW DELHI, PP: 25-30.
- Chellappan, K. (2000). *Need for Reformes in Industrial Agricultural Cooperatives, in Cooperatives in the New Millennium*, edited by R.Selvaraiu, New Delhi, and Vikas publishing House PVT, Ltd.
- Donovan, J. Poole, N. (2001). *Value Chain Development and Rural Powerty Reduction: Assetbuilding by Smallholder Coffe Producers in Nicaragua*, World Agroforesty Centre.
- Downing, M. Timothy, A. Volkb Dean, A. (2005). Development of new Generation Cooperatives in Agriculture for Renewable Energy Research, Development and Demonstration Projects, *Biomass and Bio Energy*, Vol 28, Issue 5, PP: 425-434.

- Hardesty, S. (2006). *Positioning California's Agricultural Cooperatives for the Future*, Rural Cooperatives Center in Department and Resource Economics.
- International Cooperative Alliance. (ICA). (2011). *Statistical Information on the Cooperatives Movement*, Committee on Cooperative Research.
- Kogan, Herman. (1958). *The Great EB: The Story of the Encyclopedia Britannica*, Chicago: University of Chicago Press.
- Li, Yuheng. (2013). Agricultural Cooperatives for Urban-rural Interaction in China, SCIENZE REGIONALI, *Italian Journal of Regional Science*, Vol 12, No 1, PP: 29-38.
- Pampel, W. (2008). *Cooperation and Rural Development in Gambia*, New York: Macmillan.
- Riggensbach, Jeff. (2011). *Libertarian Tradition podcast episode "Mutual Aid: The Anarchism of Peter Kropotkin"*, Mises Daily Articles, Mises Institute, Austrian Economics, Freedom, and Peace, Alabama.
- Siegal, G. (2010). toward a model rural development, *Quarterly Journal of Social and Economic Development*, Vol 12, No 5, PP: 106-117.